

Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 9/3 2020 s. 1002-1017, TÜRKİYE

Araştırma Makalesi

KLASİK OSMANLI TÜRKÇESİNE AİT BİR ESER “ES-SELSEBİL FÎ EVŞÂFÎ’N-NÎL-İ MÜBÂREKE”

Mehmet TÜRKMEN*

Geliş Tarihi: Ocak, 2020

Kabul Tarihi: Haziran, 2020

Öz

Tarih boyunca insanların duygularını, düşüncelerini, dünyayı algılayışlarını yansıtan halk hikâyeleri, Türk halk edebiyatının önemli unsurlarındandır. Yazarları genellikle bilinmeyen, sözlü geleneği ve kültürü temsil ederek günümüze kadar devam ettirmekte olan halk hikâyeleri, Türklerin yaşadıkları coğrafyalarda diğer edebî türlerden ayrı bir yere sahiptir. Bu hikâyelerin konuları bakımından asıl kaynaklarını Türk halk kültürü teşkil etmektedir. Bunun yanında Arap, İran ve Hint kültürleri gibi diğer kültürlerin ürünleri de halk hikâyelerimize kaynaklık etmiştir. Söz konusu bu kültürlerde yaygın olan hikâyelerin konuları Türk yazarları tarafından ele alınıp yeniden işlenerek ortaya birçok eser konmuştur. Bu çalışmada tanıtacağımız eser de konu bakımından yabancı kültür ürünü olan eserlerden biridir.

Telif tarihi belli olmayan, ancak yazım ve ses özelliklerine bakıldığında XVI. yüzyıl Klasik Osmanlı Türkçesine ait olduğunu düşündüğümüz “es-Selsebil fî Evşâfi’n-Nîl-İ Mübâreke” küçük bir halk hikâyesi kitabıdır. Mensur olan bu eserde Hâmid ibni Şâlûm’un Nil nehrinin kaynağına ulaşmak için çıktığı uzun yolculuk sırasında yaşadığı olağanüstü olay ve maceralar anlatılmaktadır. Eser, dinî özelliklere sahip olup sabır ve kararlılık gibi konularda halk için eğitici olması hedeflenerek sade ve yalın bir dille kaleme alınmıştır.

Bu çalışmada yazarı bilinmeyen “es-Selsebil fî Evşâfi’n-Nîl-İ Mübâreke” adlı eserin fiziksel özellikleri, konusu, kaynağı, dili, imlâ ve ses özellikleri genel hatlarıyla değerlendirildikten sonra metnin çeviriyazıya aktarımı yapılarak tanıtılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Klasik Osmanlı Türkçesi, halk edebiyatı, halk hikâyesi, Nil nehri.

A LITERARY WORK OF CLASSICAL OTTOMAN TURKISH “ES-SELSEBİL FÎ EVŞÂFÎ’N-NÎL-İ MÜBÂREKE”

Abstract

Throughout history, folk tales reflect people's feelings, thoughts, and world perceptions, because of that they are an important element of Turkish folk literature. The folk tales, whose writers are generally unknown, which continue to represent oral tradition and culture, have a special place in Turkic

---

* Dr. Öğr. Üyesi; İstanbul Kültür Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, m.turkmen@iku.edu.tr

lands. Turkish folk culture is the main source of these stories. Besides, the products of other cultures such as Arab, Iran and Indian cultures have been the source of our folk tales. The subjects of the stories that are common in these cultures are handled by Turkish authors and many works have been made. The work we will introduce in this study is one of the works of foreign culture.

“es-Selsebîl fi Evsâfi’n-Nîl-i Mübâreke” is a work which we think it belongs to 16th century Classical Ottoman Turkish, because of its phonetical and orthographical attributes, and is a small folk story book. The events and adventures of Hâyid ibni Shâlûm during his long journey to reach the source of the Nile are described. The work has been written in a simple and lean language and has religious characteristics with the aim of teaching patience and determination to the people.

In this study, the physical features, subject, source, language, spelling and sound features of the work named "es-Selsebîl fi Evsâfi’n-Nîl-i Mübâreke" was introduced and evaluated, then its text transcribed at the end.

Keywords: Classical Ottoman Turkish, folk literature, folk tales, Nile river.

Giriş

Sözlük tanımlarında gerçek veya tasarlanmış olayları sözlü veya yazılı olarak anlatma, olmuş bir hadiseyi nakletme, bir vaka ve sergüzeşti sırasıyla anlatma, roman, kıssa, öykü ve masal anlamına gelen hikâye (TS 2005, s. 891; Devellioğlu, 2008, s. 369; Sami, 2015, s. 464), insanlık tarihi kadar eskidir. Bu edebî türün diğer kültürlerde olduğu gibi bizim kültürümüzde de önemli bir yeri vardır. Dede Korkut hikâyeleri, Kerem ile Aslı, Köroğlu vb. bu edebî türün önemli örnekleridir.

Halk meclislerinde ozan, derviş, kıssa-han ve şairler tarafından sözlü olarak okunan hikâyeler, değerini kaybetmeden günümüze kadar ulaşmıştır. Sözlü kültürün vazgeçilmez ürünü olan bu tür halk hikâyeleri, halkın dinî ve ahlaki duygularına hitap ettiği için beğenilmiş ve birçok kişi tarafından yazıya geçirilmiştir. Ancak bugün kütüphanelerimizin raflarında bulunan bu tür eserlerin birçoğunun kimler tarafından yazıya geçirildiği ne yazık ki belli değildir. Bunun en önemli nedeni de bu hikâyelerin halkın bir araya geldiği yerlerde kulaktan kulağa yayılarak anonimleşmesidir. Dolayısıyla müellifi belli olmayan bu eserler, bugün unutulmaya yüz tutmuştur. Aslında bu tür eserler, yazıldığı devrin fikir ve his hâlini, zevkini ve temayüllerini anlamaya hizmet eden birer vasıta (Köprülü, 2011, s. 235). Dolayısıyla bu tür anonim eserleri yayımlamak ve bilim dünyasının istifadesine sunmak gerekir. Bu çalışmadaki asıl amacımız da üzerinde çalıştığımız eseri tanıtarak yazıldığı dönemin diğer eserleri arasındaki hak ettiği yere koymaktır.

Bilindiği üzere XVI. yüzyıl, Türk edebiyatında halk hikâyeciliğinin önemli gelişme gösterdiği bir dönemdir. Bu dönemde telif hikâyelerin yazılmasının yanında, çeviri faaliyetleri teşvik edilerek Arap ve Fars edebiyatından (*Tûtînâme*, *Cevâmi’ü'l-Hikâyât ve Levâmi’ü'r-Rivâyât*, *Yûsuf u Züleyhâ*) gibi birçok manzum ve mensur hikâye çeviri ve uyarlama yoluyla Türk edebiyatına kazandırılmıştır. Müellifler söz konusu yüzyılda Türk kültüründe yaygınlaşan hikâyeleri eserlerinde işlemelerinin yanı sıra Arap, İran ve Hint kültürü gibi diğer kültürlerden de beslenerek söz konusu kültürlerde yaygın olan hikâyelerin konularını da ele alıp birçok eserlerinde işlemişlerdir. Üzerinde çalıştığımız eser de içerik bakımından bu tür eserlerden biridir.

Bu çalışmada Klasik Osmanlı Türkçesi Dönemi'nde kaleme alındığı düşünülen “es-Selsebîl fî evşâfi'n-Nîl-i Mübâreke” adlı eserin üzerinde durulmuş, fiziksel özellikleri, kaynağı, konusu, dili ve üslubu, yazma amacı ve özeti ele alınmış, farklılık gösteren imla ve ses özellikleri değerlendirildikten sonra metnin tamamı çeviriyazıyla aktarılmıştır.

es-Selsebîl fî Evşâfi'n-Nîl-i Mübâreke

Eserin yurt içi kütüphanelerde tek nüshasına rastlanmıştır. Bu nüsha Süleymaniye Kütüphanesi, Hâlet Efendi Ek bölümünde 00072 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Karton bir cilt içerisinde 261 varaktan ve toplam 18 eserden oluşan bir yazma mecmuasının 243b-253b varakları arasında yer almaktadır. Eser mensur olup 205x147 ebadındadır. Toplam 11 varaktır. Sayfalardaki satır sayısı 12-16 satır olarak farklılık göstermektedir. Bazı sayfaların geçişinde diğer sayfanın takip eden ilk kelimesi yer almaktadır. Ayrıca bazı sayfalar kırmızı cetveller içerisinde düzenlenmiştir. Düzgün ve okunaklı harekesiz nesih yazı türüyle yazılan eserde bazı özel isimler kırmızı mürekkep ile yazılmıştır.

Eser kütüphanede “es-Selsebîl fî Evşâfi'n-Nîl” adıyla kayıtlı olup eser adı “sebeb-i telif”te de kayıtlıdır (vrk. 1b-4). Lakin ne kütüphane kaydında ne de eser içerisinde müellifin veya müstensihinin kimliği, telif veya istinsah tarihi yer almaktadır. Ancak eser içerisinde görülen birçok imla hatalarından hareketle eserin müstensih nüshası olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca eserin bulunduğu mecmuanın içerisinde yer alan diğer birçok eserin kayıt kısmındaki H 1005 (M. 1596 / 1597) tarih göz önüne alındığında ve eserin imla, ses ve şekil özellikleri incelendiğinde, söz konusu eserin Klasik Osmanlı Türkçesinin karakteristik dil özellikleri yanında az da olsa Eski Anadolu Türkçesinin özelliklerini de taşıdığı gözlemlenmektedir. Bütün bunlara dayanarak eserin iki dönem arasındaki geçiş dönemini temsil eden XVI. yüzyılda kaleme alındığını düşünmek yerinde olacaktır.

Yukarıda işaret ettiğimiz gibi eserde birçok imla hatası bulunmaktadır. Bu hatalar kanaatimizce müstensihinden kaynaklanan hatalardır. Dolayısıyla metin kısmında bu tür hatalar metin tamiri yöntemi kullanılarak tarafımızca düzeltilmeye çalışılmıştır. Buna göre yanlış yazılan veya yerleri değişen kelimeler ile yanlış kullanılan bazı hareketler düzeltilip gereksiz yere arka arkaya tekrarlanan kelimeler veya fazla yazılmış unsurlar dipnotta gösterilmiş, eksik yazılmış unsurlar ise köşeli ayrıç [ ] ile metin içerisinde gösterilmiştir.

Küçük bir hikâye kitabı olan “es-Selsebîl fî Evşâfi'n-Nîl-i Mübâreke” giriş, asıl konunun işlendiği bölüm ve kısa bir sonuçtan oluşmaktadır. Müellif eserin giriş kısmını besmele ile başlayıp Allah'a hamd, Peygamber efendimize de salavat getirdikten sonra “sebeb-i tahrîr-i Kitâbü's-Selsebîl fî Evşâfi'n-Nîl-i Mübâreke beyân-ı icmâl-i hikâyet” ifadesiyle eserin sebeb-i telifini belirtmiştir ki burada müellifin eseri yazmadaki asıl amacının hikâyeyi özetleyerek genel hatlarıyla aktarmak olduğu anlaşılmaktadır.

Bu kısa girişten sonra asıl konunun işlendiği bölüme geçilir. Bu bölümde Nil nehrinin kaynağını bulmak için hayatını adayan Hâid ibni Şâlûm'un çıktığı bu uzun yolculuk sırasında başından geçen olağanüstü olay ve maceralar anlatılmaktadır.

Bilindiği üzere Nil nehri Afrika'nın kuzeydoğusunda yer alan, kaynağından itibaren döküldüğü Akdeniz'e kadar dünyanın en uzun nehri olarak 6648 km. kateden ve dokuz ülkeden (Burundi, Ruanda, Tanzanya, Uganda, Kenya, Zaire, Etiyopya, Sudan, Mısır) geçen nehirdir. Bu nehir tarih boyunca özellikle Mısır'ın dinî, kültürel, siyasal, ekonomik ve sosyal hayatında

büyük rol oynamıştır. Yunanlı tarihçi Herodot onun hakkında, “Mısır Nil’in armağanıdır” demektedir. “Nil” ismi Yunanlılar tarafından kullanılan, “nehir vadisi” anlamındaki “nelios”dan gelir. Eski Arap edebiyatına da giren “nil” kelimesi Kur’an-ı Kerim’de zikredilmemiştir; ancak müfessirlere göre iki yerde geçen (Tâhâ 20/39; Kasas 28/7) “yemm” kelimesinden anlaşılan bu nehirdir. Kaynaklarda büyüklüğü sebebiyle “bahr” (deniz) olarak da anılan Nil İslâm literatüründe önemli bir yer tutar ve bunun büyük bir kısmını coğrafya-tarih kitaplarıyla seyahatnâmeler ve bu bölgedeki idare-vergi sistemi üzerine yazılmış eserler oluşturur (Fuâd Seyyid, 2007, s. 122).

Yukarıda ana hatlarıyla tarif edilen Nil nehri, uzun tarih süreci içerisinde kaynağı bakımından devamlı gizemli kalmıştır. Nehrin bu gizemli kaynağını keşfetmek hem Batı hem de Doğu coğrafyasındaki gezginlerin ve coğrafyacıların ilgisini çekerek birçok keşif seferleri yola revan olmuş ve ortaya farklı bilimsel görüşler konmuştur.¹ Bu tür keşif seferlerinde ünlü Türk seyyah Evliya Çelebi de yer almıştır. Evliya Çelebi diğer gezginler gibi söz konusu nehrin kaynağını keşfetmek hedefiyle uzun bir yolculuğa çıkar; ancak ne yazık ki tehlikelerle bürünmüş bu yolculukta muvaffak olamaz.²

Bu tür coğrafi araştırmaların yanında tarih boyunca İslâm, Musevî ve Hristiyan âlemlerinde Nil’in ana kaynağının cennet olduğuna da inanılır. Halk arasında bereketi ve önemi vurgulanan nehir, Fırat, Seyhun ve Ceyhun nehirleri gibi cennetten çıkan mübarek ve kutsal nehir olarak anılır. İslâm âleminde bu inanç üzerinde belki de Kur’an-ı Kerim’in ve hadis-i şerifin büyük bir etkisi vardır. Zira Kur’an-ı Kerim’de ve hadis-i şerifte cennetteki su, şarap, süt ve bal nehirlerinden bahsedilir.³ Çalışmamızın konusunu oluşturan hikâyede de söz konusu nehirler işaret edilmiştir. Müellif bu konuyu “Şol dört şudur görürsün cennetten çıkup gelür. Biri Nîl’dür, bal ırmağından akip gelür. Ve ikinci Fırât’dur, hamr ırmağından akip gelür. Ve üçüncü Seyhün’dur ki süd ırmağından akip gelür. Ve dördüncü Ceyhün’dur ki şu ırmağından akip gelür.” ifadesiyle ele almıştır. Bunun yanı sıra Nil’in menşei hakkında mevcut Musevi ve Hristiyan ananeleri ile münasebetli başka bir takım fikirlere göre, bu nehir cennetten gelmektedir. Orta çağ kozmografya nazariyesine göre, cennet en şarkta, denizin öteki yakasında bulunuyordu; buna göre Nil, diğer cennet nehirleri gibi denizi geçmiş oluyordu. Bu durum Musevî menşeli olması muhtemel eski bir rivayette tasvir edilmektedir; bu rivayete göre Nil’in menbalarını arayan biri, denizi geçmiş ve cennete varmış imiş (Kramers, 1964, s. 278).

Musevi geleneğinde Nil’in kaynağıyla ilgili görüş ve rivayet edilen hadise, üzerinde çalıştığımız hikâyede aynen anlatılmaktadır. Ayrıca hikâyenin kahramanı olan Hâyid ibni Şâlûm’un Musevi olduğunu da göz önünde bulundurursak “es-Selsebil fi Evşâfi’n-Nîl-i Mübâreke”de anlatılan hikâye içerik bakımından Musevi kaynaklı olduğunu ifade etmek kanaatimizce yanlış olmayacaktır.

Müellif hikâyeyi anlattıktan sonra sonuç kısmını kısa tutarak eserini “Ve’llâhü a’lemü bi’ş-şavâb” cümlesiyle sonlandırmıştır.

Dinî-efsanevi-coğrafi temalı eserde, Hâyid ibni Şâlûm’un çıktığı uzun ve tehlikeli yolculuk sırasında gösterdiği sabır ve kararlılık, halk için eğitici olması sebebiyle müellif hikâyeyi halkın anlayacağı sade, basit ve akıcı bir dille anlatmıştır. Bu anlatımın etkisini

¹ Bu konuyla ilgili geniş bilgi için bk. (Fuâd Seyyid 2007: 122-123).

² Bu konuyla ilgili geniş bilgi için bk. (Tezcan2010: 788; Çetin 2015: 26).

³ Bu konuyla ilgili bk. (Kur’an-ı Kerim, Muhammed suresi, 15. âyet; Sünenü’t-Tirmizî, hadis no: 2571).

artırabilmek için de ayetlere ve hadislere atıfta bulunmuştur. Ayrıca hikâyedeki olay örgüsünün canlı tutulması ve sırasıyla rahat bir şekilde anlaşılması için “didi, eyitdi vb.” gibi kelimeler kullanarak eserine diyalog üslubunu katmış; masal, kıssa ve hikâye anlatımında elverişli olan geçmiş zamanla bu kipin hikâye şeklini kullanmayı da ihmal etmemiştir.

Hikâye tamamıyla efsanevi tasvirler ve olağanüstülüklerle süslenmiştir. Hâйд’in bin yıla yakın ömür sürmesi, dört başlı uçsuz bucaksız mahlûk, altından yapılmış sur, yedi kat gökleri geçen kolon, yenildikçe asla eksilmeyen üzüm salkımı bu tür tasvirleri gösteren önemli örneklerdir.

Hikâye, şahıs kadrosu bakımından geniş değildir. Bu özellik de halk hikâyelerinin özelliklerinden biridir. Hikâyenin şahıs kadrosunda Hâйд ibni Şâlûm (başkahraman), Hz. Hızır, melek, Umrân, dört başlı mahlûk (yönlendirici / yardımcı tipler) ve lanetli iblis (aldatıcı / arabozucu tip) vardır.

Eserin Özeti

İmam Ebû'l-Leys'in (ra.) rivayetine göre, İshak Peygamberin (as.) torunlarından Hâйд ibni Şâlûm, Rum diyarında iki yüz yıl ikamet ettikten sonra Mısır'a göç eder. Mısır'da nice yıl yaşayan Hâйд, bir gün Nil nehrini görüp onun garip ve acayıplığına hayran kalarak söz konusu nehrin kaynağını bulmak ister ve yüce Allah'a bu amacına ulaşmak için ona uzun ömür vermesini niyaz eder. Allah katında duası kabul bulur ve bin yıla yakın yaşar.

Hâйд, Nil'in kaynağına ulaşmak için sahil yolunu tutup yola revan olur. Yaklaşık otuz yıl, bir rivayete göre de on beş yıl, süren bu sahildeki yolculuğun sonunda Yeşil Deniz'e ulaşır. Burada Nil nehrinin söz konusu denizi yarıp geçtiğini görür. Bu sırada bir elma ağacı altında ibadet eden ve aynı amaçla yolculuğa çıkan, ancak Allah'ın emriyle devam edemeyen Umrân adlı bir zatla karşılaşır. Hâйд, Umrân ile hasbihâl ettikten sonra ona bu zorluklarla dolu yolculuğa çıkma sebebini anlatır ve ondan yol göstermesi için yardım ister. Umrân yardım etmeyi kabul eder ve ona yol gösterir. Hâйд Umrân ile vedalaşıp yoluna devam eder. Yolculuğu sırasında “muâdiyetü's-şems” adlı dört başlı bir efsanevi mahlûkun yardımıyla denizin diğer kıyısına geçer. Burada altmış beş yıl süreyle demir, bakır, gümüş ve altından olan olağanüstü yerleri geçtikten sonra kırmızı yakuttan bir köşke varır. Köşkte Hz. Hızır (as.) ile karşılaşır ve ondan yardım ister. Hz. Hızır (as.) Hâйд'e amacına ulaşacağını müjdelir ve ona yol gösterir. Bunu duyan Hâйд mutlu olur ve yoluna devam eder. Altmış yıl daha süren bir yolculuk sonunda altın surla çevrilmiş ve dört kapısı olan nurdan bir kubbeye varır. Burada bir melek ortaya çıkıp Hâйд'e yolculuğunda varabileceği son noktanın burası olduğunu, Nil nehrinin kaynağının cennetin eşiği olduğunu, oradan da bu kubbe üzerine aktığını, böylece de muradına ulaştığını söyler ve ondan geri dönmesini ister. Bunun üzerine Hâйд, maceralarla dolu uzun yolculuğunda geçtiği yerlerden geri dönerek Umrân'ın bulunduğu yere gelir; ancak onu ölmüş bulur. Hâйд Umrân'ı toprağa verip Mısır'a geri döner. Kısa bir süre sonra burada vefat eder.

Eserin imla özellikleri

Metinde, genel itibariyle Türkçe kökenli kelimelerde ünlülerin yazımında Türk yazı dili geleneği, ünsüzlerin yazımında ise Arap yazı dili geleneği daha ağır basmaktadır.

Alıntı kelimelerdeki uzun "a"lar çoğunlukla çekmeli elif (ا) ile gösterilmiştir: ارواح (ervâh: 7a-12), يا (yâ: 10a-4), عمر'انك ('Umrân'ın: 11a-4). Bu tür yazı şeklinin bazı Türkçe

kökenli kelimelerde de kullanılması bir söyleyiş özelliğinin yansımasıdır: الدينه (adına: 4b-15), ط'اغ (tağ: 5b-4), باتوب (batup: 6b-5).

Bazı kelimelerde yükleme hâli eki ve "i-" yardımcı fiil hemze "ء" ile gösterilmiştir: دابهء (dābheyi: 5a-11), كندويء (kendüyi: 6b-7), دورراندئي (durur idi: 10b-10).

Görülen geçmiş zaman eki bazen "دي" bazen de "د" şeklinde gösterilmiştir: قلدئي (kıldı: 9b-3), دلد (diledi: 9b-3).

Metinde "ñ" ünsüzü üç şekilde gösterilmiştir: كلك: "ك", "ڭ", "ڭك" (geldüñ: 3a-12), ساڭا (saña: 6a-4), بڭ (biñ: 2a-7).

Metinde ayrılma durumu, ilgi durumu, vasıta durumu ve bildirme ekleri gibi bazı eklerle "i-"yardımcı fiil bazen bitişik bazen de ayrı yazılmıştır: اولادن دن / اولادن دن (evlādından: 1b-9, 3a-10), ايدنمشيدي (idinmiş-idi: 1b-11), لون ايدي (levn idi: 10a-13), تعالينك / تعالينك (te'ālāniñ: 2a-2, 3b-10), شدت ايله (şiddet ile: 6a-14), وجهيله (vech-ile: 4b-5), سيحون در (Seyhün'dur: 10a-3), جيحوندر (Ceyhün'dur: 10a-4).

Türkçeye geçmiş Farsça örnekler kendilerinden sonra gelen kelimeye bitişik yazılmıştır: بينهابه (bī-nihāye: 9a-13).

Metinde bazı kelimeler bitişik yazılmıştır: ايكيوز (iki-yüz: 1b-10), ايتدكدنصكره (itdükden-şoñra: 5b-11), بندخى (ben-daħı: 11a-3), اولمحلده (ol-maħalde: 10b-10), شيمدنكرو (şimden-girü: 11b-9).

Bazı Arapça alıntı kelimeler müstensih tarafından orijinal imlâsına sadık kalınmayarak telaffuz edildiği gibi yazılmıştır. Bu yazma biçimi için konuşma dilinin Osmanlı Türkçesinin imlâsındaki bir yansıması olduğunu söyleyebiliriz: ساكين (sākin: 1b-12), واصيل (vāşıl: 7b-9), ممكن (mümkin: 9a-10), دنيا (dünyā: 10a-6).

Metin harekesiz olmasına karşın bazı özel isimler ve alıntı kelimelerin doğru okunması için hareke kullanılmıştır: عيصنْ اولادين دنْ (‘İş evlādından: 1b-9), مصرى (Mışr'ı: 1b-13), مُسْتَبْشِرْلَرْدُرْ (müstebşirlerdür: 8b-4). Bunun yanında müstensihin dikkatsizliğinden dolayı Türkçe kökenli bazı kelimelerde şeddenin "ـ" gereksiz yere kullanıldığı da görülmektedir: اوغللرندن (oğullarından: 1b-8), يللر (yıllar: 2b-1), قلله لرينه (kullelerine: 4b-13), يوللرده (yollarda: 10b-2).

Bazı kelimeler aynı sayfada iki şekilde yazılmıştır. Bu da metindeki imlâ düzensizliğini göstermektedir: علا / على (‘alā: 2a-6/12), قلله / قلله (kulle: 4b-10/13).

Metin imlâ özellikleri bakımından Klasik Osmanlı Türkçesi Dönemi'ne girmektedir. Metne göz atıldığında, hem Klasik Osmanlı Türkçesinin hem de Arap-Fars yazı dilinin özellikleri görülmektedir. Dolayısıyla metinde sistemli bir imlâdan bahsetmek mümkün değildir. Aynı sayfada bazı kelimelerin veya eklerin iki şekilde yazılması bu hususu bize aydınlatmaktadır. Ayrıca bazı alıntı kelimelerin orijinalinden farklı bir şekilde yazılması, Türkçe kökenli kelimelerde kısa "a"ların çekmeli elifle gösterilmesi, bir takım söyleyiş özelliklerinin yazıya yansıdığını göstermektedir.

Eserin ses özellikleri

EAT'de "i" ile yazılan bazı kelimeler, metinde "i>e" değişmesine uğrayarak "e" ile yazılmıştır: yerlerde 2b-2, yer idi 10b-9.

Bazı eklerde geniz ünsüzü "ñ" dış ünsüzü "n"ye dönüşmüştür: tağın 6a-11, yeründe 9b-5, yoluna 11b-9, anan 11b-5.

Çift ünsüzle biten tek heceli Arapça alıntı kelimelerde bir ünlü türeyerek kelime Türkçenin ses sistemine uydurulmuştur: vakit 10a-10, şükür 10a-12, vecih 11b-12.

Arapça kökenli "halka" kelimesinde "h" sesi "h" sesine dönüşmüştür. Bu ses hadisesi bir ağız özelliğinin yansımasıdır: halkasına 7a-2.

Metin kalınlık-incelik uyumu bakımından sağlamdır. Düzlük-yuvarlaklık uyumu bakımından ise şu şekildedir:

Teklik 1. ve 2. şahıs iyelik eklerinin önündeki yardımcı ünlü genellikle uyum dışı kalsa da birçok örnekte uyuma bağlı olarak kullanılmıştır: yanumda 4b-1, seferün 10b-14, işitdügin 4a-4, murādına 6a-5, adım 3b-3.

Teklik 3. şahıs iyelik eki birkaç örnek dışında hep uyuma bağlı olarak kullanılmıştır: taşı 9a-3, oğlu 3a-10, miqdarı 1b-10, yolu 2b-4, güci 5a-6.

İlgi hâli ekinin ünlüsü genel olarak uyuma bağlı kullanılmıştır. Birkaç örnekte ise uyum dışı kalmıştır: 'amüdüñ 9a-14, deryāniñ 4b-8, yüzleriniñ 7b-14, kabrumün 4b-3, çaşruñ 7b-12, anuñ 10a-7.

İsimden sıfat yapan "+li" ve "+sız" ekleri hep düz ünlülü olup uyum dışı kalması dikkat çekicidir: dürlisinden 8a-4, şusız 2a-13.

Geniş zaman eki "-ur, -ür", fiilden fiil yapma eki "-dUr" ve teklik 3. şahıs bildirme eki "+dUr" hep yuvarlak ünlülüdür. Sadece bir örnekte bildirme eki düz ünlülüdür: urur 7b-15, gelir 10a-1, bildürdi 7a-10, inandurdu 11a-14, vardur 5a-2, la'ındür 11b-6, yoldır 5b-11.

Görülen geçmiş zaman eki "-dİ" 1. ve 2. şahıslarda yuvarlak, 3. şahıslarda düz ünlülüdür. Ancak bir yerde teklik 3. şahısta yuvarlak ünlülüdür: bilmedüm 11b-4, geldün 3a-12, 'ömür sürdi 2a-7, kodı 11a-12, gördü 10b-5.

Fiilden fiil yapan "-İş" eki genellikle uyuma bağlı kullanılmıştır: irişüp 6a-12, bilişmemişlerdür 7b-4, görüşüp 3b-1, buluşup 7b-1, yapuşup 7a-3.

Zarf-fiil eki "-Up" hep yuvarlak ünlülüdür ve uyuma bağlı değildir. Bir yerde ise düz ünlülü olup uyuma bağlı kullanılmıştır: yazup 11b-13, irişüp 6a-12, akıp 10a-3.

Eserin yukarıda işaret edilen ses özelliklerine göz atıldığında, dudak benzeşmesinin bulunmadığı EAT dönemindeki bazı eklerin metinde yavaş yavaş gelişerek uyuma girdiği gözlemlenmektedir. Bunun yanında, eser şekil özellikleri açısından incelendiğinde gelecek zamanı göstermek için "-IsAr" eki yerine "-AcAğ" ekinin kullanıldığı, "-ğıl, -gil" Teklik 2. şahıs emir kuvvetlendirme ekinin tamamen kullanım dışı kaldığı görülmektedir.

Konuyu kısaca özetlemek istersek eserin XVI. yüzyıl Klasik Osmanlı Türkçesinin karakteristik imla, ses ve şekil özelliklerini taşıdığını söyleyebiliriz.

Metin**es-Selsebîl fî Evşâfi'n-Nîl-i Mübâreke****1b**

1 Bi'smi'llâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm

2 Elḥamdü li-llâhi rabbü'l-'âlemîn, ve's-şalâtü ve's-selâmü **3** 'alâ ḥayri ḥalkihi Muḥammedin ve âlihi ve şaḥbihi ecma'in. **4** Sebeb-i taḥrîr-i Kitâbü's-Selsebîl⁴ fî Evşâfi' **5** n-Nîl-i Mübâreke beyân-ı icmâl-i ḥikâyet. İmâm **6** Eb'ül-Leys ibni Sa'd'den raḍiya'l-lâhü te'âlâ **7** 'anhüden rivâyet olunur ki: Ḥazret-i **8** İshâk Peygamber 'aleyhi's-selâm oğullarından **9** 'İş evlâdından Ḥâ'id⁵ ibni Şâlüm, **10** diyâr-i Rûm'da iki-yüz yıl miqdârı vaṭan **11** idinmiş-idi. Şoñra Rûm'dan irtihâl idüp **12** medîne-i Mışr'a gelüp sâkin olup Nîl-i **13** Mışr'ı görüp murâd idindi-ki Nîl-i Mübârek'ün

2a

1 başına varup mebde ü maḥrecini seyr idüp 'acâyib **2** ü ğarâyibini temâşâ ide. Pes bu niyyet ile Ḥaḳ te'âlâ **3** niñ der-gâh-ı 'izzetine niyâz idüp ve du'â-[y1] 'ışk **4** eyleyüp ve Nîl'ün başına vuşulını ve kendüye 'ömr-i ṭavîl **5** 'inâyet olunmak ricâ eyledi. Bârî te'âlâ celle ve **6** 'alâ der-gâhında du'âsı maḳbûl oldu. Rivâyet **7** olunur ki biñ yıla qarîb 'ömür sürdi. Pes **8** Ḥâyid bu niyyet ile sâhil-i Nîl'i ṭutup sefer **9** kıldı. Otuz yıl, ve bir rivâyetde on beş yıl, **10** şenlik içinde yürüyüp gice vü gündüz **11** zikr ü tesbîḥ ü tevḥîd iderdi. Ve Ḥaḳ celle **12** ve 'alâ anıñ rızkıñı ḥazîne-i ğaybından⁶ yirişdürmişdi. **13** Aç ve şusuz qalmaz idi. Âḥir şenlik içinden

2b

1 çıkup arz-ı ḥarâba düşdi ve nice yıllar daḥı **2** bu arz-ı ḥarâbda yürüdi ki ol yerlerde aşlâ **3** benî Âdem'den ve ḥayvânâtdan nesne yoĝ-ıdı. Bir gün **4** yolu Deryâ-yı Aḥzer'e⁷ çıktı. Gördü kim bir **5** 'azîm deryâdur ve Nîl ol deryâyı şaḳḳ idüp **6** içinden çıkup gelür ve yer yüzine dökülür. **7** Ve ol maḥalde nuḥâs-ı aşferden bir şecere dikmişler **8** ve üzerinde bir kuş şeklin düzüp komışlar **9** "mefrüşü'l-cenâheyn" ve üzerinde Süryânî **10** kâlem ile nakş idüp yazılmış-ki "İskender-i **11** zü'l-ḳarneyn bu maḳâma gelüp bundan öte meslek **12** ve tarîḳ olmadı içün bu 'alâmeti böyle ḳoyup **13** rücü' itmişdür" dimiş. Ḥâyid bu yazuyı okuyup

3a

1 ḥayrân⁸ ṭururken ḳulaĝına tesbîḥ âvâzı gelüp **2** ol tarafa varup gördü kim bir alma ağacı **3** bitmiş ve altında bir kimse durup 'ibâdet **4** idüp durur. Ḥâyid ilerü vardı, selâm **5** virüp ol daḥı 'aleyke alup ve yanına **6** alup oturdu ve eyitdi: "Kimsin ve ḳandan **7** gelürsin?. Bu maḳâma Âdem zât[in]dan kimse **8** geldüğü yokdur" didi. Ḥâ'id eyitdi: **9** "Ey 'azîz, ben Ḥazret-i İshâk oĝlu 'İş **10** evlâdından Şâlüm oĝlu Ḥâyid'em" didi. **11** Ol şaḥış işidüp "Merḥabâ yâ Ḥâyid, ḥoş **12** geldün" diyüp, ḳalkup tekrâr Ḥâyid ile

⁴ kitâb: kütüb.

⁵ Ḥâ'id: Ḥâlid.

⁶ ḥazîne-i ğaybından: ḥazîne-i 'aybından.

⁷ Aḥzer'e: Aḥzer'e.

⁸ ḥayrân: ḥayrân.

3b

1 görüşüp, kuçup ve öpdü [ve eyitdi]: "Yā Hā'id, ben 2 dağı 'İş evlādından oldıgum ma'lūmuñ olsun. 3 Adım 'Umrān'dur. Yā Hāyid, senüñ buraya gelmeñe 4 bā'ış nedür?." Hāyid dağı aḥvālını i'lām⁹ 5 idüp 'Umrān işidüp eyitdi: "Yā Hāyid, 6 ben-dağı senüñ gibi bu hevesi idüp, Nıl'üñ başına 7 varup ve 'acāyib [ü] ġarāyibini seyr itmek için 8 bu maḳāma vāşıl olduḳda Bārī te'ālā 9 Hāzretlerinden melek gelüp vaḫy oldı ve 10 eyitdi: "Yā 'Umrān, Hāḳ sübhānehü ve te'ālānuñ 11 emr-i şerīfiyle bu maḳāmda turup 'ibādeti 12 meşgöl olup öteye tecāvüz eylemeyesin!" 13 didi. Ben-dağı secde-i şükr idüp Hāzret-i

4a

1 Bārī'ye ḥamd ü şenā idüp bu maḫalde ḳaldum. Tā emr-i Hāḳ 2 irince muntazıram" didi. Hāyid eyitdi: "Ey 'Umrān, 3 'acebā hiç şuḫuf-i enbiyā ve sefir-i Ādem'de gördüġün 4 ve işitdüġün var mıdır ki Ādem oġullarından 5 Nıl'üñ başına bir kimesne varup vāşıl ola 6 ve menba' [u] maḫrecini göre." 'Umrān eyitdi: "Yā Hāyid, 7 belī. Şuḫuf-i enbiyāda ve sefir-i Ādem'de gördüm ve 8 işitdüm-ki 'İş evlādından bir kimesne Nıl'üñ 9 başına vara ve 'acāyib ü ġarāyibini temāşā ide. 10 Yā Hāyid, ol baña müyesser olmadı. Umaram-ki 11 ol kimesne sen olasın" didi. Şol 12 Hāyid eyitdi: "Yā 'Umrān, baña yol göster." 13 'Umrān eyitdi: "Şol şart-ıla ki çün maḫall-i 14 ma'hūde varup maḳşūdına¹⁰ vāşıl olasın,

4b

1 dönüp geldükde benüm yanumda ḳalup enīs olup 2 benümle 'ibādeti meşgöl olasın. Ve eger beni 3 ölmüş bulursañ defn idüp ḳabrümüñ 4 üzerinde istiġfār ile meşgöl olasın. 5 Tā emr-i Hāḳ ne vech-ile şādır olur-ısa mücibiyle 6 'amel idesin" didi. Hāyid ḳabül idüp 7 'ahd ü mişāḳ itdiler. Ve andan 'Umrān 8 eyitdi: "Yā Hāyid, bu deryāniñ sāhilini¹¹ 9 tutup gid[esün]. Bir ulu taġa iresün. 10 Ol taġuñ ḳullesine çıḳup ve ġurüb-i 11 şemse dek şabr it. Güneş ḳolunacaḳ [zamān] olduḳda 12 deryā cüş ü ḫurüş¹² idüp mevcler taġuñ 13 ḳullelerine berāber ola. Nā-gāḫ deryādan bir dābbe-i ['azīme] 14 çıḳa ve güneşe atılıp ḫamle¹³ ide. Ya'nī ister ki 15 güneşi ḳapa. Yā Hāyid, ol dābbenin adına

5a

1 "mu'ādiyetü'ş-şems" dirler. Dört başıyla dört yüzi 2 vardur. Ve anın 'azametini Allāhü te'ālādan ġayr[ı] kimse 3 bilmez "celle 'azametühü". Ve ol dābbenün 'ādeti ve şe'ni 4 maşrıḳdan maġribe ve maġribden maşrıḳa seġirdüp, 5 güneş toġup ve ḳolunduḳça atılıp ḳapmaḳ 6 ḳaşdıyla [ḫamle itmekdür]. Anın ancak ilā yevmi'l-ḳiyām[e] işi ve güci 7 budur. Hāḳ sübhānehü ve te'ālā Hāzretleriniñ emr-i 8 şerīfiyle melā'ike nāzil olup ol dābbenün 9 güneşe ḫamle¹⁴ itdükçe yüzine çarpup 10 men' eyley ve dönüp gider. Yā Hāyid, ḳaçan-kim 11 ol-taġuñ depesinde turup ol dābbeyi 12 temāşā idesin, ol-dābbe güneşe ḫamle¹⁵ itdükden 13 soñra girü döndükde sen kendüñi ol

⁹ i'lām: isti'lām.

¹⁰ maḳşūdına: ma'şūdına.

¹¹ sāhilini: sāhılını.

¹² ḫurüş: ḫurüş.

¹³ ḫamle: ḫaml.

¹⁴ ḫamle: ḫaml.

¹⁵ ḫamle: ḫaml.

5b

1 dābbeniñ üzerine birağasun. Ol seni karşı 2 kenāra birağur. Ve andan deryā kenārını tutup 3 gidesin ve temürden yere vāşıl olasın. 4 Cümle tağ u taş u şahrā temür ola. On beş 5 yıl gidesin ve andan geçüp bakırdan yere 6 vāşıl olasun. Cümle tağ u taş u şahrā 7 bakırdan ola. Yigirmi beş yıllık yoldur; anı dağı 8 kaṭ¹⁶ idesün. Ve andan gümüşden yere 9 vāşıl olasın. Cümle¹⁷ tağ u taş u şahrā 10 gümüşden ola. Ve ol dağı yigirmi beş yıllık 11 yoldur. Ve anı kaṭ¹⁸ itdükden-şoñra 12 altundan bir yere vāşıl olasun. Cümle tağ 13 u taş u şahrālar altundan ola. Ve ol arāziniñ 14 ortasına vāşıl olduḡda yāḡūt-i aḡmerden

6a

1 bir kaşr-ı¹⁹ ‘azīme vāşıl olasın. Zümrüt-i aḡzlerden²⁰ kubbesi 2 ola. Kapusınıñ yāḡūt-i aşferden halkaları 3 ola. Bāb[ı] daḡ²¹ idesin. İçerüden nakībül-evliyā 4 Ebū'l-‘Abbās Hızır²² ‘aleyhi's-selām çıka saña 5 yol göstere delil olup ve murādına vāşıl 6 olasun" didi. Pes Hāyid ‘Umrān ile 7 vedā' idüp yola revāne oldu. Tā ki ol 8 tağ maḡalline vāşıl oldu ve kullisine 9 çıkup gurüb-i şemse dek müterakkıb olup 10 gün tolnacaḡ zamān olduḡda nā-gāh deryā-yı 11 mübārek cūş ü hurūş²³ idüp, mevcler taḡın 12 kullelerine irişüp, Hāyid nazar idüp gördü kim 13 bir dābbe-i ‘azīme deryāyı şakḡ idüp ‘unf[i]le ve 14 şiddet ile gelür²⁴. Evveli görünür ve āḡiri

6b

1 görünmez. Gelüp güneş yerine batacaḡ vaḡitde varup 2 görür ki bu dābbe atılup güneşi kapmaḡ istedi. 3 Haḡ sübhānehü ve te‘ālāniñ emriyle melek inüp 4 ol-dābbe-i ‘azīmi çarpup güneşe hücumından 5 men' eyledi. Güneş ‘Ayn-ı Hamiyye'ye²⁵ batup 6 tolnuḡda ol dābbe ric'at idüp girüye 7 gidecek maḡalde Hāyid kendüyi dābbeniñ 8 arkasına atup, gözlerini yumup, zıkr ü 9 tesbīḡe başlayup, Haḡ sübhānehü ve te‘ālāniñ 10 ‘avn ü ‘ināyeti birle ol dābbe Hā'id'i deryā 11 niñ öte yüzine biraḡdı. Ve Hāyid dağı bir zamān 12 turup kendüye gelüp ve ba'dehü deryā 13 kenārını dutup çekilüp gidüp tā ki 14 zıkr olınan yerleri ve vādileri geçüp ol yāḡütan

7a

1 kaşr-ı²⁶ ‘azīme vāşıl olup ve bir zamān turup hoş²⁷ 2 temāşā-yı ḡikmet idüp ve andan kapu halkasına 3 yapuşıp daḡ-ı²⁸ bāb eyledi. İçerüden nā-gāh 4 bir pīr çıkup Hāyid eyitdi: "es-Selāmü ‘aleyke 5 yā nebiyye'l-lāh." Pīr dağı ‘aleyke's-selām alup 6 "Hoş²⁹ geldüñ yā Hāyid" didi. Hā'id eyitdi: 7 "Yā nebiyye'l-lāh, benüm Hāyid oldıḡımı neden bilüp ve neden 8 ma'lüm idindüñ?!" didükde pīr eyitdi: "Yā Hā'id, 9 seni bu maḡām-ı ‘azīme vāşıl iden Allāhü te‘ālā 10 bildürdi. Bilmez misin-ki " *'İnna ervāḡa 'enbiyā'ihı 11 cündün mücennedetün fī'l-meleküti, fa-*

¹⁶ kaṭ': kātı'.

¹⁷ cümle: ḡamle.

¹⁸ kaṭ': kātı'.

¹⁹ bir kaşr-ı: Bir önceki sayfanın geçişinde yazılmıştır.

²⁰ aḡzlerden: aḡzlerden.

²¹ daḡ: dāk.

²² Hızır: Hızır.

²³ hurūş: hurūş.

²⁴ ve şiddet ile gelür: ve ve şiddet ile gelür.

²⁵ ‘Ayn-ı Hamiyye'ye: Hamiyye'ye ‘Ayn.

²⁶ kaşr-ı: Bir önceki sayfanın geçişinde yazılmıştır.

²⁷ hoş: hoş.

²⁸ daḡ: dāk.

²⁹ hoş: hoş.

mā te'ārefe min-hā **12** *i'telefe*³⁰, ve *mā tenākere min-hā ihtelege*³¹.³² Ya'nī ervāh-ı **13** enbiyā bundan aqdem 'ālem-i melekütde cem' olmuşlar **14** idi. Anlar ki andan birbiriyle ülfet tutup ve āşinā **15** olmuşlar idi. Bu 'ālem-i cismāniyye[ye] geldükde girü

7b

1 birbiriyle buluşup ülfet idüp āşinā olmuş[lar] **2** idi. Ve anlar ki ol-'ālemde birbirini görmeyüp **3** āşinā olmamışlar idi. Bu 'ālemde dağı görüştüyüp **4** ve āşinā olmayup bilişmemişlerdür. Ey Hāyid, **5** buraya gelmekden murāduñ nedür?." Hāyid eyitdi: **6** "Nīl'üñ başını görüp 'acāyib ü ġarā'ibini temāşā **7** ve seyr itmekdür." Pīr eydür: "Yā Hā'id, emr-i 'azīmden **8** sū'āl eyledüñ. Lākin saña beşāret olsun-ki **9** Nīl'üñ başına varup vāşil olasun **10** ve murāduñ üzere 'acāyib [ü] ġarā'ibini temāşā kılasın." **11** Hāyid bu beşāretten şāz olup andan **12** ol kaşruñ içerüsine nazar idüp gördi kim **13** bir 'azīm cemā'at ehli altundan ve gümüşden **14** kürsiler üzerinde oturup ve yüzleriniñ **15** nurları berķ urur. Seyflerini ve terkeşler[i]ni

8a

1 kuşanmışlar ve ġancerleri billerinde ve sūñüleri [ellerinde]. Öñlerinde la'l ü **2** yāķüt ü zebercedden siniler kurulmuş, envā'-i ta'ām **3** konmuş ve altundan ve gümüşden ve billur maşrabalar³³ **4** ile envā'-i meşrüb³⁴ dürlisinden dizilüp anda **5** yeyüp ve içüp feraġ³⁵ u şāz u ġurrem³⁶ [ile] gülüp **6** oynayup zevķ³⁷ u şafā iderler. Elllerinden **7** ve boyunlarından kanlar ve tamarlarından kan akar. Ve ol **8** kaniñ misk-i ezferden³⁸ zekī rāyiġası çıkup **9** dimāġı mu'athtar eyler. Ve üzerlerinden heybet ü vaķār **10** ve 'izz ü iftiġār lāmi' ü sātı' olup gören **11** ġayrān³⁹ ġalur. Hāyid bunları dağı 'azīm seyr ü **12** temāşā kıldı ve andan pīre eyitdi: "Yā nebiyye'l-lāh, **13** bunlar kimlerdür ve ne tā'ifelerdendir ki ġaķ sūbhānehü ve **14** te'ālā bunları bu kerāmet ile taġşış⁴⁰ eylemişdür!." **15** Ve ol pīr eyitdi: "Bunlar şol-kimselerdür ki fi sebīli'l-lāh

8b

1 mücāhade [idüp] ġazāda şehīd olanlardır. Ve bunlar kıyāmete-de **2** gin bu minvāl üzere olup, bunlar ġavf ü bīm ve hemm **3** ü ġüzn⁴¹ ü ġamm ü elem-i tāri olmazlar. Dā'imā rāġat **4** ve ġufrānla müstebşirlerdür" didi. Ķavlühü Te'ālā: **5** "*Ve lā taġsebenne'l-lezīne ġutilū fi sebīli'l-lāhi emvāten*⁴², **6** *bel aġyā'un 'inde rabbihim yurzaķüne. Feriġüne* **7** *bi-mā ātāhümü'l-lāhü*⁴³ *min fağlihi.*"⁴⁴ Ve ġavlühü Te'ālā **8** "*İnna'l-lāh'eşterā mine'l-mü'minīne enfüsehüm ve emvālehüm* **9** *bi-enna lehümü'l-cennete, yukātülüne fi sebīli'l-lāhi fe-yaktülüne ve* **10** *yuktelüne va'den 'aleyhi ġaķķan fi't-Tevrāti*⁴⁵ **11** *ve'l-İncili ve'l-Ķurāni*⁴⁶ *ve men 'evfā*⁴⁷ *bi-'ahdihi* **12**

³⁰ i'telefe: iytelefe.

³¹ ihtelege: aġlefe.

³² Sahih-i Müslim, hadis no: 6376.

³³ maşrabalar: meşrübeler.

³⁴ envā'-i meşrüb: meşrūbe-i envā'.

³⁵ feraġ: ferāġ.

³⁶ ġurrem: ġurrem.

³⁷ zevķ: zevķ.

³⁸ ezferden: ezferden.

³⁹ ġayrān: ġayrān.

⁴⁰ taġşış: taġşış.

⁴¹ ġüzn: ġüzn.

⁴² emvāten: elmvāten.

⁴³ ātāhümü'l-lāhü: ātiyehümü'l-lāhü.

⁴⁴ Al-i İmran suresi, 169. āyet.

⁴⁵ fi't-Tevrāti: fi't-tevriyeti.

⁴⁶ ve'l-Ķurāni: ve'l-furķani.

mina'l-lāhi, fe'stebşirū [bi]-bey'ikümü'l-lezī bāya'tum bi-hi **13** ve *zālike hüve'l-fevzü'l-'azīm*.⁴⁸ Hāyid secde-i **14** şükr idüp Hāḡ te'ālāya ḡamd ü ḡenā eyledi. **15** Andan eyitdi: "Yā veliyye'l-lāh, baña yol göster"

9a

1 diyüp, yola revāne olup, Arz-ı Zeheb'i *kaṡ*⁴⁹ **2** idüp bir arza vāşıl oldu-ki za'ferāndan **3** idi. Cümle tağı ve şahrā[sı] ve taşı za'ferān idi. **4** Ol arzı yigirmi senede *kaṡ*⁵⁰ idüp Arz-ı **5** Sāhir'e vāşıl oldu-ki Beyzā'-i Kafūriyye'dür. **6** Ve dağı arz şa'sa'a⁵¹ urur. Ve kırk sene **7** dağı ol arzda yürüdi, *kaṡ*⁵² eyledi **8** ve andan nürdan bir ḡubbeye rāst geldi **9** ki ol ḡubbeniñ 'azameti ḡābil-i vaşf olunmak **10** mümkün degül. Dört ḡapusu var ve çevresinde altundan **11** sūr⁵³ çekilmiş. Ve ol ḡubbenüñ içerüsünde nürdan **12** bir 'amüd eflāka çekilüp gitmiş. Ve ol 'amüduñ çevresinde **13** melā'ikeler var. Bī-nihāye kimi iner ve kimi biner. Hadd ü ḡaşrımı **14** Hāḡ te'ālādan ḡayr[ı] kimesne bilmez. Ve ol 'amüduñ çevresinde **15** dört bölük şu aḡup, ol ḡubbeye yukarudan inüp

9b

1 dökilüp andan ol ḡubbeniñ ḡapusından çıkup **2** şarf olur. Hā'id ṡurup bir zamān temāşā **3** kıldı. Andan soñra ilerü gelüp diledi ki ol sūruñ⁵⁴ **4** üzerine çıka seyr ide. Nā-gāh bir melek zāhir **5** olup eyitdi: "Yā Hā'id, dur yeründe ki bundan **6** öte saña icāzet yoḡdur!. Maḡsūdiña vāşıl **7** olduñ. Ma'lūmuñ olsun-ki bu nürdan 'amüd ki **8** görürsün çekilmişdür yedi ḡat gökleri **9** geçüp ve sidretü'l-müntehāy⁵⁵ geçüp vāşıl olmuşdur. **10** Cennetü'l-firdevsün⁵⁶ eşigindedür. Bu enhār [an]dan **11** aḡup gelür. Yā Hā'id, ḡudretü'l-lāha nihāyet yoḡdur. **12** Hāḡ sübhānehü ve te'ālāya ḡamd ü şükr eyle ki nev'-i **13** benī insāndan bu maḡāma iki kimesne vāşıl **14** olmuşdur. Biri siz ve biri Ebū'l-'Abbās Hızır⁵⁷ 'aleyhi's- **15** selām. Ve şol dört şudur görürsün

10a

1 cennetden çıkup gelür. Biri Nīl'dür, bal ırmağından aḡup **2** gelür. Ve ikinci Fırāt'dur, ḡamr⁵⁸ ırmağından aḡup gelür. Ve üçüncü **3** Seyḡün'dur⁵⁹ ki sūd ırmağından aḡup gelür. Ve dördüncü **4** Ceyḡün'dur⁶⁰ ki şu⁶¹ ırmağından aḡup gelür. Yā Hā'id, **5** bu şulardan iç ve ḡusl eyle ve cennetden naşıbuñ **6** inecedür alasin. Ve lākin olmaya ki dünyā ṡa'amından **7** anuñ üzerine bir şey'i tenāvül idesin yeyesin.⁶² **8** Ve bundan soñra bu maḡāmdan rücu' idüp gidesin. **9** ṡurmaḡa izin⁶³ yoḡdur. Helāk olursun!" diyüp **10** melek ḡayb oldu. Hā'id ol vaḡit ol dört **11** bölük şuya [girüp] ḡusl idüp ve içüp ve namāz kılup **12** Hāḡ te'ālāya ḡamd ü şükürler idüp, nā-

⁴⁷ 'evfā: ütiye.

⁴⁸ Tevbe suresi, 111. āyet.

⁴⁹ *kaṡ*: *ḡāṡı*'.

⁵⁰ *kaṡ*: *ḡāṡı*'.

⁵¹ *şa'sa'a*: *müşa'sa'a*.

⁵² *kaṡ*: *ḡāṡı*'.

⁵³ sūr: şūr.

⁵⁴ sūruñ: şūruñ.

⁵⁵ sidretü'l-müntehāy: sitretü'l-müntehāy.

⁵⁶ Cennetü'l-firdevsün: Cennetü'l-firdevsün.

⁵⁷ Hızır: Hızır.

⁵⁸ ḡamr: ḡamr.

⁵⁹ Seyḡün'dur: Seyḡün'dur.

⁶⁰ Ceyḡün'dur: Ceyḡün'dur.

⁶¹ şu: sūd.

⁶² idesin yeyesin: idmeyesin yemeyesin.

⁶³ izin: izin.

gâh bir şalkım **13** üzüm nâzil olup, ol üzüm üç-dürli levn idi. **14** Biri zebercedden⁶⁴ ve biri yâkütüden ve biri beyâz

10b

1 incüden idi⁶⁵. Hâ'id'dür ol şalkımı ol-vaqitde alup **2** girü yola revâne olup ric'at⁶⁶ itdükte yollarda **3** emr-i haq-ıla kaṭ'-ı menâzil⁶⁷ ve tayy-i merâhil iderek gelüp **4** girü ol dâbbe-i 'azîmüñ arkasına binüp **5** 'Umrân'uñ maḳâmına vâşıl oldı. Gördü ki **6** 'Umrân henüz vefât itmiş. Görüp te'essüf çeküp **7** ve defn idüp ve kabri üzerine oturup **8** du'â ve istiğfâr itmege meşgûl oldı. Ve her-bâr ki ol **9** şalkımdan yer idi⁶⁸ ve şalkımdan yedükçe aşlâ **10** eksülmeyüp bütün durur idi. Hâyid ol-maḫalde **11** bir kaç gün 'ibâdet idüp, nâ-gâh qarşudan **12** bir şeyh şüret[li] pîr zâhir olup, gelüp **13** Hâ'id'e selâm virdi ve eyitdi: "Yâ Hâ'id, merḫabâ. **14** Hoş⁶⁹ geldüñ. Yâ Hâ'id,⁷⁰ seferüñ mübârek olsun.

11a

1 Nîl'üñ 'ilminden saña ne vâşıl oldı?. İ'lâm eyleseñ" diyince **2** Hâ'id eyitdi ve taḫrîr eyledi. Şeyh başını şalup eyitdi: "Yâ Hâ'id, **3** ben-daḫı kitâblarda gördüm⁷¹ ve böyle okudum⁷²" diyüp, Hâ'id **4** ile en[î]s olup muşâhabete başladı. 'Umrân'ın **5** 'ibâdet-gâhına biten alma ağacına nazar idüp eyitdi: **6** "Yâ Hâyid, bu nef[î]s almalardan tenâvül eyleseñe" didi. Hâyid eyitdi: **7** "Yâ şeyh, baña cennetden rızq virilmişdür ve üzerine dünyâ ta'â **8** mından nesne yemeyem diyü ısmarlanmışdur" didükde şeyh eydür: "Gerçek **9** dirsın. Hem öyledür. Lâkin bu alma ağacı cennet yemişlerindendir. **10** Haq sübhânehü ve te'âlânuñ emriyle cennetden çıkup bu araya gelmişdür. **11** 'Umrân için gidâ olup 'ibâdete kavî ola. 'Umrân âhirete **12** riḫlet⁷³ idüp bunı senüñ için kodı. Şöyle-ki soñra **13** sen-daḫı gitdükte bu alma ağacı ref' olup girü cennete gider" **14** diyüp Hâyid'i inandurdu. Hâyid alma [ağa]cına yakın gelüp, **15** bir alma koparup ışırdığı gibi koynundan üzüm **16** şalkımı çıkup gitdi ve ğayb oldı. Ve ol şeyh şüret[li]

11b

1 kaḫkaha ile gülüp ğâyib oldı. Andan Hâyid gördi-kim **2** kendüye üzüm şalkımın viren melek zâhir olup **3** parmağın ısırup eyitdi: "Yâ Hâ'id, n'eyledüñ!. Ol [şeyh] şüret[li] **4** pîri bilmedüñ-mi?." Hâyid eyitdi: "Yoq bilmedüm." Melek eyitdi: **5** "Ol şahıs, bâbân Âdem'i ve anan Havvâ'yı cennetden çıkararı **6** iblîs-i la'ındür. Saña ḫased idüp ol şalkımı senden **7** aldurmağa sebep oldı. Yâ Hâ'id, eger ol şalkım dura **8** idi ve 'âlem ḫalkı⁷⁴ andan yeseler bir dâne eksülmeye idi. **9** Yâ Hâ'id, şimden-girü yoluna hemân teveccüh eyle" diyüp melek **10** ğâ'ib olup ve Hâ'id nâdim ü peşimân olup **11** andan yola rāhî 'azîmet eyledi. Müddet ile gelüp Mısr'a **12** vâşıl olup ve gördüğü vecih üzere Nîl'üñ⁷⁵ vaşfını **13** ḫaber virüp ve târiḫ yazup zabıt idtiler. **14** Hâyid soñra çok zamân geçmeyüp vefât eyledi. **15** Ve'llāhü a'lemü bi-ş-şavâb.

⁶⁴ zebercedden: zebercetden.

⁶⁵ incüden idi: incünden idi.

⁶⁶ ric'at: ric'ât.

⁶⁷ kaṭ'-ı menâzil: kâṭı'-ı menâzil.

⁶⁸ ol şalkımdan yer idi: ol ol şalkımdan yer idi.

⁶⁹ hoş: hoş.

⁷⁰ Hâ'id: Hâ'id.

⁷¹ gördüm: gördük.

⁷² okudum: okuduk.

⁷³ riḫlet: riḫlet.

⁷⁴ ḫalkı: halkı.

⁷⁵ Nîl'üñ: bilüñ.

Sonuç

Halk hikâyeciliği XVI. yüzyılda Anadolu sahasında önemli bir gelişme göstermiştir. Kahvehane gibi halkın bir araya geldiği yerlerde sözlü biçimde anlatılan halk hikâyeleri, halk arasında rağbet görmüş, böylece de kulaktan kulağa yayılarak anonimleşmiştir. Bu tarz hikâyeleri içeren anonim eserler, aslında yazıldığı dönemde halkın düşünce ve ruh dünyasını anlamamıza yardımcı olan önemli gereçlerdir. Dolayısıyla bu tür eserleri bilim âlemine tanıtmamızın, büyük bir yarar sağlayacağını düşünmekteyiz.

Üzerinde çalıştığımız “es-Selsebîl fi Evsâfi’n-Nîl-i Mübâreke” bu tür eserlerden biridir. Eserde Hâmid ibni Şâlûm’un Nil ırmağının kaynağına ulaşmak için çıktığı keşif seferi sırasında başından geçen hâdiseler efsanevî tasvirler çerçevesinde anlatımı, söz konusu eserin içeriğini oluşturmaktadır. Eser üzerinde yapılan incelemede bu içeriğin Musevî kaynaklı olduğu kanaatine varılmıştır. Ayrıca müellif, Hâmid’in yolculuk sırasında önüne çıkan zorluklara karşı gösterdiği ısrar, sabır ve kararlılık üzerinden halka dinî-ahlaki mesaj iletmek amacıyla eserini basit ve halkın günlük hayatta konuştuğu dile yakın bir dille kaleme almıştır. Aslında müellifin ilettiği bu mesajlar günümüz için de hâlen geçerlidir. Bu da eseri önemli kılan bir diğer özelliktir.

Eserin bir tek nüshasına ulaşılmıştır. Nüsha üzerinde yapılan incelemede birçok yazım kusurlarıyla değişik yazılış stilleri tespit edilmiştir. Bazı kelimelerin orijinalinden farklı bir şekilde yazılması, söyleyiş özelliklerinin imlâya yansıdığını göstermektedir. Eser bu yönüyle yazıldığı dönemin söyleyiş özelliklerini gösteren değerli bir kaynak konumundadır.

Eski Anadolu Türkçesiyle Klasik Osmanlı Türkçesinin dil özelliklerini taşıyan eserde, Klasik Osmanlı Türkçesinin karakteristik dil özellikleri daha ağır basmaktadır. Dolayısıyla eserin büyük ihtimal XVI. yüzyılda kaleme alındığını düşünmek kanaatimizce yanlış olmayacaktır.

Eser içerdiği bazı ağız özellikleri ile halk deyimleri bakımından, hem ağız hem de halk edebiyatı araştırmaları için önemli bir kaynak teşkil etmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada “es-Selsebîl fi Evsâfi’n-Nîl-i Mübâreke” adlı eser, bulunduğu tozlu raftan kaldırılıp tanıtılarak bu tür araştırmalara ışık tutması ve dönemin diğer önemli eserleri arasında yer alması temenni edilmiştir.

Kaynaklar

- Boratav, P. (1988). *Halk hikâyeleri ve halk hikâyeciliği*. İstanbul: Adem Yayınları.
- Coşkun, M. (2010). Üslup çalışmaları üzerine, nesrin inşası: düz yazıda dil, üslup ve türler (eski Türk edebiyatı çalışmaları v). *Turkuaz*, 72-83.
- Çetin, F. (2015). Evliya çelebi ile nil boyunca seyahat. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 10(1), 1-29.
- Devellioğlu, F. (2008). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. 25. baskı. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Dilçin, C. (2009). *Yeni tarama sözlüğü*. (2. Baskı). Ankara: TDK Yayınları.
- Elçin, Ş. (1997). *Halk edebiyatı araştırmaları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- es-Selsebîl fi Evsâfi’n-Nîl*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hâlet Efendi Ek Bölümü, No: 00072/018, İstanbul.

- Fuâd Seyyid, E. (2007). “Nil”, *İslam ansiklopedisi*. (Cilt. 33, ss. 122-123), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Gülsevin, G. (2007). *Eski anadolu Türkçesinde ekler*. (2. Baskı). Ankara: TDK Yayınları.
- Kartallıoğlu, Y. (2011). *Klasik osmanlı Türkçesinde eklerin ses düzeni (16, 17 ve 18. yüzyıllar)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kavruk, H. (1998). *Eski türk edebiyatında mensûr hikâyeler*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Köprülü, M. F. (2011). *Türk edebiyatı tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kramers, J. H. (1964). “Nil”, *İslam ansiklopedisi*. (Cilt. IX, ss. 275-282), İstanbul: MEB Yayınları.
- Özkan, M. (2009). *Türk dilinin gelişme alanları ve eski anadolu Türkçesi*. (3. Baskı). İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Parlatır, İ. (2017). *Osmanlı Türkçesi sözlüğü*. (2. Baskı). Ankara: Yargı Yayınevi.
- Şemseddin Sami (2015). *Kamus-ı Türkî*. (haz. Paşa Yavuzarslan). (2. Baskı). Ankara: TDK Yayınları.
- Tansel, F. A. ve Köprülü C. (1971). “Hikâye”, *Türk ansiklopedisi*. (Cilt. XIX, ss. 231-238), Ankara: MEB Yayınları.
- Tezcan, N. (2011). Evliya Çelebi'nin gün ışığına çıkan eser: nil haritası. *Toplumsal tarih dergisi*, 207, 58-63.
- Tezcan, N. (2011). Nil haritası ile seyahatname arasındaki paralellikler, *III. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, 26-29 Mayıs 2010, Ankara, II, 785-797.
- Timurtaş, F. K. (2005). *Eski Türkiye Türkçesi*. (3. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2005). *Türkçe sözlük*. (10. Baskı). Ankara: TDK Yayınları.

Extended Abstract

Folk tales are as old as the history of the humanity and they are one of the important genres of folk literature. This literary genre has an important place in Turkish culture as in other cultures. Such tales, which were told verbally by poets and dervishes and in social assemblies, were in demand because they appealed to religious and moral feelings of the people. Those tales were saved as written manuscripts by many. However, it is unclear who are the authors of many of these works on the shelves of our libraries today. The most important reason for this is that these stories are anonymized by spreading from ear to ear in places where people come together. Therefore, these works, whose author is not known, have been forgotten in our dusty shelves today. In fact, such anonymous works are important tools that help us to understand the world of thought and spirit of the people at the time it was written. These works should be published and presented to the benefit of the scientific world. Our main aim in this study is to introduce the work we are working on and remove it from dusty shelves and put it in the place it deserves among the other works of the period it was written.

As it is known, XVI. Century is a period in which folk-style storytelling in Turkish literature showed significant development. In this period, the authors worked on the stories that became widespread in Turkish culture and in other works such as Arab, Iranian and Indian culture, and discussed the subjects of the stories that were common in these cultures. The work we are working on is one of such works.

A single copy of the work called “es-Selsebîl fî Evsâfi’n-Nîl-i Mübâreke” which we are working on was found in domestic libraries. This copy is kept in the Süleymaniye Library. However, neither the identity of the author nor the date of copying is known either in the library record or in the work itself. However, we can say that it is a copy not the original of the work based on many spelling mistakes seen in the work. In addition, features of Old Anatolian Turkish and Classical Ottoman Turkish are visible on this work and Classical Ottoman Turkish features are predominate in this work. Therefore, it's not wrong to think that the work was written in 16th century.

In “es-Selsebîl fî Evsâfi’n-Nîl-i Mübâreke”, the extraordinary events and adventures during the long journey of Hâyyid ibni Şâlûm, who devoted his life to find the source of the Nile, are explained within the framework of legendary descriptions.

The work's topic is religious and revolves around persistence, patience and determination. In order to convey a religious-moral message to the people through these concepts, the author told the story in a language that is simple and close to the language that people speak in daily life. In order to increase the effect of this narrative, she also referred to verses and hadiths. In fact, the messages conveyed by the author are still valid for today. This is another feature that makes the work important.

The tale is not broad in terms of characters. This feature is one of the important features of folk tales. Personnel of the tale: Hâyyid ibni Şâlûm (protagonist), Hz. Hızır, angel, Umrân, four-headed creature (as guiding / auxiliary types) and cursed demon (as deceptive / arabozucu type) are. As noted above, a single copy of the work was reached. In this examination, many spelling defects and different spelling styles were determined. The fact that some words are written differently from the original shows that the features of utterance are reflected in spelling. In this respect, the work is a valuable source showing the characteristics of the period in which it was written.

It is an important source for both oral and folk literature research in terms of some dialect features and folk expressions. Therefore, in this study, “es-Selsebîl fî Evsâfi’n-Nîl-i Mübâreke” was lifted from the its dusty shelf and introduced in order to shine light on similar researches of this era and to give it its well-deserved place among the other important works of the period of it has written.